

Čojbalsan neměl snadný život ani cestu k moci. Mongolsko reprezentoval v nešťastné době radikálních politických změn. Na fotografiích z mládí je menšího štíhlého vzrůstu. V dětství utekl z kláštera San bejsín chüre a pak se v hlavním městě živil jako hlídač a rozvážel potraviny. Navázal přitom kontakty na ruském konzulátu, odkud ho i na přímluvu Boda poslali na gymnázium do Irkutsku, autonomní vláda ho však po čase stáhla zpět do Mongolska, aby ho Rusové nezískali na svou stranu a nezapojili do šíření Velké říjnové revoluce. V Mongolsku se začlenil do protičínských skupin a účastnil se vyjednávání v Rusku. Při zakládání MLR ale zpočátku žádný zvláštní post nezískal. Zástupce Kominterny zaujal až agresivní přísností v kampani proti „pravičákům“ a na konci roku 1928 ho převelili z armádního postu na pozici generálního tajemníka MLRS. Byl dočasně i ministrem zahraničí a členem Malého churalu. Díky vysokému postavení dosáhl na lepší životní podmínky, které si začal užívat. Byl tak snadným terčem konkurentů a časem i jeho samotného obvinili z „pravičáctví“, zbavili funkcí a během čistek ho dvakrát vyslyšali. Na začátku 30. let se při vyšetřování „případu Lhümbe“ ocitl asi na 4 měsíce v Moskvě, kde ho za dosud neznámých okolností přiměli ke spolupráci. V roce 1934 dostal Čojbalsan v SSSR návrh, aby se stal vicepremiérem, a tím i konkurentem Gendena. Čojbalsan to údajně odmítl, ale hned následující rok 1935 mu Stalin zalichotil darem 20 terénních aut, které mohl dále rozdělit podle svého uvážení a zavázat si tak budoucí příznivce. Čojbalsan se brzy stal nejen Maršálem Mongolska, ale v únoru 1936 mu svěřili vedení tajné policie, tj. mongolského ekvivalentu NKVD. Získal tak lepší postavení než Demid, který se stal Maršálem ve stejném roce. Přidělením vysokých funkcí si Stalin Čojbalsana zavázal a učinil ho nejvlivnějším mužem v MLRS i v Mongolsku. Čojbalsan začal vystupovat proti Gendenovi a poté, co Gendena nahradil Amar, vedl postupně i několik ministerstev zahraničí, války a vnitra.

VELKÝ TEROR

Podle většiny znalců spočívala výkonná moc v Mongolsku po roce 1936 zcela v rukou Stalina, jemu podřízené NKVD a Mongolové byli jen její vykonavatelé. Znamená to, že všechny čistky řídil Kreml a podle některých zástupců Kominterny (mj. Eliava) si Mongolové nevládli už od roku 1932.

Rozsáhlý teror se v MLR rozpoutal po vzoru SSSR několik měsíců po prvních červnových zásazích roku 1937 v Moskvě. Na začátku nového období měli v MLR nejvyšší postavení Demid a Luvsanšarav – dříve buddhistický mnich hrubé povahy z Chövsgölu, který se přidal k levici. Demid i Luvsanšarav podpořili moskevskou iniciativu, kdy se tajná policie přeměnila na ministerstvo vnitra a v jeho čele zasedl Čojbalsan. Předsedou vlády zatím zůstal Amar, ale už v tom byla vnitřní tenze, protože musel jako buddhista potlačovat vlastní náboženství. Procesy proti nejvýše postaveným lamům začal připravovat Čojbalsan. Všechny státní instituce v MLR ale ještě nebyly zcela podřízené Sovětům. Čojbalsanův represivní postup byl v mongolských podmínkách zcela nekorektní a vyvolal protesty nejen u Amara, ale i na mongolském ministerstvu spravedlnosti. Moskvu tento odpor popudil a od tohoto momentu se jakýkoli projev nesouhlasu příkladně trestal.

Podle Dashpureva a Soniho (1992: 36n.) to začalo už zásahem proti Gendenovi a pokračovalo v srpnu vraždou maršála Demida, u kterého si asi Sověti nebyli jisti plnou loajalitou. Demid měl v Mongolsku větší popularitu než Čojbalsan, kterého preferoval Stalin. Díky osobnímu charismatu a vlivu v armádě Demida rychle povyšovali. Vzdělání získal na vojenském učilišti v Ulánbátaru a na vyhledávané vyšší škole v Tveru (1926–1929). Po návratu ze studií vedl Vojenskou školu, kterou dříve absolvoval, a získával vysoké vojensko-politické funkce v prezídiu ÚV MLRS, byl předsedou Vojenské komise, ministrem války, generálem a od 1936 Maršálem Mongolska (*Ulsyn örlög džанджин*). V osudném roce 1937 cestoval vlakem na jednání do Moskvy. Pozvání bylo patrně jen záminkou k Demidově likvidaci. Na Sibíři dostala celá delegace otrávené jídlo a 22. srpna 1937 zemřeli v železniční stanici Tajga maršál Demid a velitel vojenských divizí Džasanchorló. Synchronně druhý den po jejich smrti přijel do Ulánbátaru zastupující komisař NKVD Frinovskij, viceministr obrany Smirnov a 20 dalších sovětských konzultantů, kteří se usídlili na ministerstvu vnitra.

Frinovskij a Smirnov připravili společně s ruským velvyslancem v MLR Mironovem text dodatečného výkladu obvinění Demida a Gendena ze špionáže pro Japonsko. Tento text se stal podkladem pro represivní kampaň „Případ Gendena a Demida“, tj. rozsáhlé čistky a vyšetřování, na které od 2. září dohlížel Čojbalsan jako čerstvý vrchní generál a ministr obrany. Frinovskij sestavil společně s Čojbalsanem seznam 115 nejvýznamnějších osob politiky, armády, průmyslu a obchodu, kteří padli za oběť jako třídní nepřátelé v první vlně. Perzekuce nejvýše postavených mongolských politiků ale podle Bábara řídil na dálku přímo šéf NKVD Ježov. Procesy začaly v MLR 10. září 1937. Ještě tento den zatkl 65 osob, a za oběť jim v následujících dnech padlo téměř celé vedení MLRS zvolené na devátém sjezdu roku 1934 a k tomu čtyři pětiny velitelů vojsk. Za Velkého teroru ve 30. a 40. letech 20. století musel čistky řídit jako oficiální představitel země Čojbalsan a ministerstvo vnitra, které za účelem výběru perzekvovaných a řízení celého procesu sestavilo několik komisí – ty dále podléhaly desítkám sovětských poradců, kteří v MLR dohlíželi na očistu státu od náboženství. Vrchní zodpovědnost za výsledky měli Čojbalsan jako ministr vnitra, jeho podřízený Namsraj a ministr spravedlnosti Dendev. Čojbalsan údajně dohlížel na některé popravy a vedl přesnou evidenci exekucí pro kontrolu v Moskvě, kam se také postupně vypravili všichni vlivnější funkcionáři na proškolení. Ty, kteří se neaktivněji podíleli na procesech jako Bajasgalan, Dašceveg, Luvsandordž a Nasantogtoch na ministerstvu vnitra, nechal sovětský režim z politiky sesadit, protože byli v MLR značně neoblíbeni. Řadu z nich čekalo i vězení nebo poprava (Losol, Dogsom a Luvsanšarav).

Kromě rozvrácení sociální struktury buddhismu se čistky zaměřovaly na nejvyšší patra politiky. Studii o stavu buddhismu v MLR vypracovali Sověti a Čojbalsan začal plnit Stalinovy pokyny poté, co se stal ministrem vnitra. Stalin Čojbalsanovi daroval pušky a 30 000 tisíc nábojů, které se někdy vykládají jako symbolický pokyn, kolik lidí se má v MLR popravít. Paralelně bylo do Mongolska posláno i 30 000 vojáků Rudé armády, kteří měli čistky jistit a zabránit vzniku protirežimního povstání jako před několika lety během konfiskací. Čojbalsan musel jednotky Rudé armády pozvat oficiálním dekretem Malého churalu a učinil tak ve chvíli, kdy už jednotky vstupovaly do Mongolska přes Altanbulag. Šlo o pozemní přesun, protože v tu dobu ještě nedostavěli železnici.

Při první čistce 10. září policie zatkla 100 vysoce postavených osob, hlavně velitelů ozbrojených sil a na ministerstvu spravedlnosti. Pro operaci s širším dosahem ustavili komisi pro zadržené politické vězně. Oficiálně komisi vedli Čojbalsan a Luvsanšarav, neoficiálně však stanovili kritéria pro nežádoucí osoby Rusové. Tímto způsobem se zavraždilo asi 1000 lidí. Druhou etapu perzekucí v letech 1937–1939 zahájil hromadný rozsudek nad několika desítkami tisíc lidí, který vynesla zvláštní komise na zasedání 2. října 1937. Čojbalsan tehdy prohlásil Burjaty, Čiňany, Bary a lamy za nepřátele státu a japonské vyzvědače. Kromě politiků a buddhistů dopadly represe na intelektuály. Například akademici Damdinsüren a Rinčen přežili vyšetřování a rozsudky smrti, protože režim potřeboval jazykově vybavené osoby. Druhou vlnu represí roku 1937 museli oproti první vlně už zaštitit plně Mongolové. Podle odhadů byl v druhé polovině 30. let zatčen nebo popraven v průměru každý desátý člověk (střední odhady vychází na 20 000 popravených a 56 938 uvězněných osob) a postižení se dotklo téměř všech širších rodin v celé zemi. Kromě fyzických zákroků proti lidem se zabavovaly a pálily buddhistické rukopisy nebo knihy ze zahraničí.

Skutečné zákroky druhé vlny začaly 18. října kampaní nazvanou „Případ čtrnácti“, která se zaměřila na desítky tisíc jakkoli vlivných osob od ministrů, mnichů, stranických funkcionářů až po řadové občany. Přiznání ke špionážím a k vymyšlené vině se vynucovalo mučením – například akademik Damdinsüren přišel o zuby bitím železnou tyčí (Dashpurev a Soni 1992: 38n.). Zatýkané vlivnější mnichy popravovali někdy i proto, že se nevešli do vězení. Zatčené komunisté vyslyšali s použitím mučení jako v zařízeních NKVD a nutili je přiznat se ke kolaboraci s Japonci nebo ke spojení s údajnou „kontrarevoluční skupinou“ kolem Demida a Gendena. Kromě samotných zatčených obvykle vyslyšali i jejich příbuzné, a vyšetřování jim prakticky znemožnilo účast na veřejném životě. Níže postavení mniši někdy perzekuci unikli, ale museli začít žít jako laici, normálně pracovat, a ti, co nebyli ženatí z dřívější doby nebo dobrovolně dodržovali celibát, se museli oženit. Některé mnichy poslali navzdory vyššímu věku a chatrnému zdraví do gulagů do SSSR, kde ty mladší a přeživší využili jako technické síly v armádě za 2. světové války.

Velmi ostražitě se komisaři chovali k hrdinům a vojákům (v komunistické terminologii partyzánům), kteří bojovali za tzv. revoluční Mongolsko v jeho prvních dvou dekádách a v průběhu čistek je vzhledem k jejich lojalitě neperzekuovali. Režim si jich možná vážil a udělovaly se jim řády, zároveň je ale drželi v pečlivé vzdálenosti od politiky. Z více než dvouset nejvýznamnějších partyzánských vůdců jich smělo vstoupit do MLRS do roku 1940 jen sedmáct (Lattimore 1962: 81). Komisaři tzv. partyzánům a nobilitě nevěřili, že by akceptovali podřízení Sovětskému svazu. Mnohem lepší život si zajistili ti, kteří vstoupili do stranických struktur hned na počátku 20. let a vedli bojové operace jako angažovaní straníci. Například Gončigín Bumcend (1881–1953) se dal jako gramotný pracovník poštovní služby hned ve 20. letech k nové armádě a potlačoval „feudály“ (Najdan wanga, Džambalona), kontrarevoluční síly a čínské „kapitalisty“ ve východním Mongolsku. Za odměnu ho na desátém sjezdu MLRS zvolili do prezidia ÚV a roku 1951 se jako předseda prezidia Velkého churalu chopil nejvyšší politické funkce v zemi.

Přesná čísla o počtu popravených v letech 1937–1939 nebyla nikdy zveřejněna. Většina znalců se shoduje na čísle okolo 30 000, extrémní údaj vyznačují jednak

oficiální vládní zdroj MLR té doby (12 000) a jednak spekulace novin (75 000 až 100 000) nebo odhady Dashpureva a Soniho (90 000), kteří se zaměřili na mapování násilnosti a vyšli z kalkulace, že z 100 000 lamů zůstalo v 70. letech naživu asi jen 2000 mužů, kteří se v mládí vzdělávali v klášteře.

Rušení náboženství se netýkalo jen buddhismu, který měl v Mongolsku za mandžuské nadvlády ekonomickou moc. Na západě Mongolska vyznávali Kazaši islám, a i jim se zrušily tři ze čtyř mešit a kromě toho museli ustát s projevy náboženského života na všech dvaceti místech, kde se muslimové scházeli – tři byly v chovdském ajmaku a sedmáct v Bajan-Ölgi. Oproti Mongolům, kteří se vraceli k buddhismu a uctívání místních božstev, např. v podobě ovó, ve větší míře, zůstali Kazaši po demokratizaci výrazně vlašnější. Dnes mají Kazaši asi desítku mešit ve městě Ölgi, po jedné či dvou mešitách ve všech sumech ajmaku Bajan-Ölgi a částečně kazašských sumech ajmaku Chovd (Chovd, Bulgan, Ůjenč), jednu mešitu ve městě Chovd a jedna funguje i v Ulánbátaru v panelovém domě u vlakového nádraží. Jednu mešitu si Kazaši postavili v uhelném důlním městečku Nalajch u Ulánbátaru, kam režim přesunul část etnika v 50. letech z Bajan-Ölgi za prací (těžba se ve velkém zahájila roku 1951 a pro snazší přepravu uhlí i dělníků se k dolu už roku 1938 zavedla úzchorozchodná železnice). V současnosti je v Ulánbátaru rozestavěna obří mešita také blízko vlakového nádraží, nicméně stavba je už několik let téměř zakonzervovaná a mongolské úřady ji nepodporují.

V důsledku Velkého teroru došlo v MLR stejně jako v SSSR k hromadnému udávání a destrukci mezilidských vztahů, protože se všichni začali navzájem podezírat. Mongolsko zasáhla sociální paralýza a celá země přišla během několika let o intelektuální a společenskou elitu. Buddhistické kláštery byly vesměs

Ruiny velkého kláštera v údolí Uliast, sum Ůjenč, Chovd

zbořeny nebo přeměny na muzea či jinak využívané objekty. Větší kláštery ničily tanky a ani jediná buddhistická stavba ze 700 klášterů a chrámů neunikla poškození nebo desakralizaci. Později restaurovali z turistických důvodů nejatraktivnější a málo poškozené kláštery Erdeni dzú u Charchorinu a Amarbajasgalant dále od Darchanu. V Ulánbátaru ve 40. letech obnovili jen hlavní klášter Gandan, kde se předtím roku 1937 usídlila část vedení Rudé armády a odkud někdo nechal ukradnout 25 metrů vysokou sochu bódhisattvy Čanrāziga z mědi a bronzu. V hlavní chrámové budově se místo sochy usídlila tiskárna Rudé armády a před obnovením náboženského života tam krátce sídlil i Mongolský státní archiv. Další významné buddhistické i státní objekty se změnilly na muzea a turistické cíle, kterými zůstávají dodnes, tj. Bogchánův zimní palác a Chrám Čojdzin-lamy.

PRŮBĚH MASOVÝCH ČISTEK

Komise, která pro Čojbalsana chystala seznamy lidí k perzekuci a vyšetřování, se sešla asi padesátkrát a o osudu 25 824 lidí se ve finále rozhodlo 22. dubna 1938, kdy 7 osob propustili, 240 a 5103 lidí dostalo tresty vězení do 10 let respektive nad 10 let, a zbývajících 20 474 lidí odsoudili k trestu smrti. Ty, co naštěstí jen uvěznil, později po změně politického kurzu většinou propustili, zbavili obvinění a vrátili jim někdy i část majetku (Tserendulam 2000: 94n). Další pokyny ohledně personálních výměn Čojbalsan dostal během delší návštěvy SSSR na přelomu let 1938 a 1939. Když se vrátil do Mongolska, svolal na 5.–6. března 1939 zasedání ÚV MLRS, na kterém veřejně obvinili předsedu vlády Amara ze spolupráce s Japonci, 7. března ho uvěznil, zbavili politických funkcí a vyloučili ze strany. Po zatčení Amara v březnu 1939 se Čojbalsan stal předsedou vlády MLR. V souvislosti s čistkami ve 30. a 40. letech bývá Čojbalsan hodnocen jako „mongolský Stalin“, nicméně vše se dělo na sovětský rozkaz, a kdyby příkazy poprav nepodepisoval Čojbalsan, Sověti by si našli někoho jiného a Čojbalsan by dlouho nepřežil. Čojbalsana i jeho následníka Cedenbala je proto třeba vidět nejen jako součást výkonné moci, ale i jako oběť. Čojbalsan i Cedenbal byli ostře hlídáni sovětskými poradci a zvláště Cedenbal žil v prezidentském paláci prakticky v izolaci od města, které stálo na opačném břehu řeky Túl. Díky loajalitě se Čojbalsan dočkal vděčností Sovětů, kteří z něho učinili ústřední postavu státní propagandy. Po Čojbalsanovi přejmenovali město, dočasně i jeden ajmak, a na krátko po něm přejmenovali dokonce i posvátnou horu u Ulánbátaru Bogd-úl na Čojbalsan-úl.

Vraždám komunistického systému ve 20. a 30. letech mohlo podle odhadů podlehnout až 10 % mongolského obyvatelstva. Teror MLR uškodil hlavně v ekonomice, protože perzekuce, politické procesy a zatýkání zcela paralyzovaly život v mongolských městech. Z popravených v letech 1937–1941 zaslouží stručnou připomínku aspoň ti, kteří zastávali vysoké státní funkce. Mnohé zatkl roku 1937 a soudil v MLR nebo v Moskvě. K typickým obviněním patřila kontrarevoluční činnost, špionáž pro Japonsko nebo nežádoucí nacionalismus a snaha obnovovat autonomii. Jejich úplný seznam dosud není k dispozici. Následující abecedně řazený přehled se omezuje na několik desítek jmen, místy alespoň se stručnou biografickou poznámkou.

První a současně nejvýše postavenou obětí byl předseda vlády Anandyn Amar. Když Amar protestoval proti hromadným popravám mnichů, museli Čojbalsan

a Stalin vyřešit, co s ním. Amara sice obvinili už dřív v Případu Lhümbe, ale tehdy to ještě ustál. Podle Očirbata jej z přímého Stalinova pověření Čojbalsan 7. března 1939 v ÚV MLRS obvinil ze spolupráce s Japonci a ještě ten den ho uvěznil, zbavili politických funkcí a vyloučili ze strany. Navíc proti němu v Ulánbátaru začali šířit zvěsti, že se jen vydává za komunistického vůdce a přitom si jako princ Gongor pěstuje svou „skutečnou“ identitu mongolského aristokrata (Tserendulam 2000: 76). V červenci si ho jako vězně převzala NKVD a po krátkodobé internaci v Čitě ho přepravili do Moskvy, kde ho po rozsudku smrti 10. července za špionáž pro Japonsko 27. července 1941 zastřelili. Amara zbavili podezření ze spolupráce s Japonci za Chruščova roku 1956 a sovětský soud vydal dekret o jeho rehabilitaci roku 1960. Soud ho v MLR rehabilitoval vlastním mongolským dekretem až o dva roky později (1962). Fakt, že mu kontrolní výbor MLRS obnovil členství ve straně 26. září 1989, může souviset s politickými přípravami na demokratizaci socialistického bloku.

K dalším nejvýznamnějším obětmi patří ministr financí (1924–1925) a ministr zdravotnictví (1932–1934) Ōldzítin Badrach (1895–1941); stranický spisovatel a novinář Sodnombaldžiryn Bujannemech (1901–1937); vysoký člen MLRS, ministr zemědělství a později ministr pro dobytek Džancangin Damdinsüren (1899–1938); delegát v Moskvě, velvyslanec v Tuvě (1933–1934) a jako předseda prezidia Malého Churalu v letech 1936–1939 představitel MLR D. Dogsom (1884–1941); ministr financí (1924–1926) a vicepremiér (1926–1935) Sandžín Dovčín (1895–1941); zpěvák, skladatel, velitel Mongolské armády a dvakrát vyslanec v Tuvě M. Dugardžav (1893–1946), který zemřel ve vězení. Obětí se stal i vysoký straník a ministr hospodářství N. Džadamba (1900–1939). Kvůli obvinění z pravičáctví se musel roku 1928 vzdát všech funkcí a o rok později opustit Mongolsko. Z MLRS ho symbolicky vyloučili roku 1931, kdy studoval v Moskvě ekonomii, zároveň pracoval v obuvnické továrně, a překládal do mongolštiny světové autory H. Ch. Andersena, G. Boccaccia nebo J. Swifta. Roku 1937 ho zatkl a zemřel během výkonu desetiletého trestu vězení.

Těžký osud měl i Burjat Džamcarano, kterého přes všechny zásluhy o rozvoj mongolského školství a akademických institucí 1932 odveleli do Leningradu do Orientálního ústavu. Tam ho zatkl roku 1940 a odsoudili k 5 letům vězení, kde zemřel roku 1942. Za oběť lze považovat i Mönch-očiryn Gombodžava, kterému se jako synovi prince Mergen güna dostalo vynikajícího vzdělání a gramotnosti v mongolštině, mandžuštině, tibetštině, čínštině, ruštině a francouzštině. V Německu a Francii měl na starosti kontrolu mongolských studentů, jinak pracoval v Ulánbátaru v Literárním ústavu. Už ve 30. letech ho pracovníce umístili do Ulan-Ude a pak poslali za Džamcaranem a Rinčinem do leningradského Orientálního ústavu. Po zatčení 1940 ho odsoudili k osmi letům vězení, ale zemřel hned koncem léta toho roku v gulagu na Magadanu.

K dalším obětmi patří předseda vlády v letech 1930–1932, člen prezidia ÚV a ministr obchodu a dopravy Cengeltín Džigdžidžav, kterého nejdříve někdo zastřelil v jeho jurtě a až pak ho obvinili z kontrarevoluční činnosti. Jako podobně vysoce postavený zemřel předseda prezidia Malého churalu v letech 1930–1932 Losolyn Lágan (1887–1940) a ve stejném roce 1940 zemřel ve vazbě v Moskvě i Daziravyn Losol (1890–1940), absolvent klášterní univerzity v Gandanu, který už jako osmnáctiletý cestoval po Číně a Rusku. Po vyhlášení nezávislosti Mongolska

střežil v armádě jižní hranici s Čínou. Ve 20. letech spoluzakládal MLS – byl v sedmičlenné delegaci do Ruska, ale kvůli nemoci musel zůstat v Irkutsku. Za MLR pracoval jako ministr financí, ředitel nemocnice a konečně předseda ÚV MLRS v letech 1925–1939, kdy ho v červnu nechal Čojbalsan obvinít z kontrarevoluční činnosti. S Dambou a Čagdardžavem je vylákali do vojenského letadla, aby navštívili ajmak Dornod, ale místo toho je letecky dopravili do Moskvy, kde Losol zemřel ještě před zasedáním soudu. Členství v MLRS, zrušené 1939, mu obnovili v mongolské fázi rehabilitace roku 1989.

K dalším perzekuovaným patří písař a později tajemník ÚV MLRS Chas-očiryn Luvsandordž (1910–1937), člen předsednictva ÚV MLRS Dordždžavyn Luvsanšarav (1900–1941), vedoucí SRM a později v letech 1934–1937 ministr obchodu a průmyslu Renčingín Mend (1901–1941). Nesnadný osud měl také spisovatel a novinář Dašdordžin Nacagdordž (1906–1937). Otec ho naučil psát, pracoval pak jako písař na ministerstvu války. Roku 1922 se stal tajemníkem ÚV MLS a editoval armádní noviny *Ardyn cereg*. V roce 1925 ho poslali na studia do Leningradu a do Německa (Lipska). Po návratu do MLR se stal historikem v Literárním ústavu a podílel se na překladu Marxova *Kapitálu* do mongolštiny. Působil i jako politický lektor v ÚV MLRS, šéfredaktor *Mládežnické pravdy* a založil Sdružení mongolských spisovatelů. V roce 1932 ho zatkl a obvinili nejen z levičáctví, ale paradoxně i z toho, že je bohatým členem dědičné aristokracie. I když ho nakonec zbavili obvinění, v průběhu vyšetřování od něj odešla manželka. Po propuštění se sice oženil s Ruskou z Leningradu a měl s ní dceru, ale i ony ho opustily roku 1935. Když ho roku 1937 podruhé v životě zatkl, křivě obvinili a odsoudili k pěti letům nucených prací, zemřel ještě ten rok na mrtvici. Soud ho shledal nevinným až roku 1989.

Velké potíže měl známý mongolský akademik Bjambyn Rinčen (1905–1977) Naučil se psát v ruské škole v Kjachtě a od roku 1921 pracoval jako písař na ruském ministerstvu pro hranice. Orientalistiku vystudoval v Leningradu u mongolisty Vladimircova a spolupracoval s burjatským akademikem Džamcaranem. Od roku 1927 byl ředitelem střední školy v Ulánbátaru. Roku 1937 ho uvěznil kvůli podezření ze špionáže pro Japonsko a v dubnu 1939 odsoudili k smrti. Rinčena naštěstí potřebovali jako tlumočníka a překladatele z ruštiny, protože jen minimum Rusů umělo mongolsky. V roce 1941 mu proto trest smrti zmírnili na 10 let vězení, ale propustili ho už následující rok 1942, kdy začal pracovat jako tajemník MLRS a dále psal a překládal pro vládní noviny *Ůnen*. Kromě vědeckých prací napsal i scénář k prvnímu mongolskému historickému filmu o Cogt tajdžovi a získal za něj státní cenu. S politickými problémy se potýkal celý život, ale jako vážený akademik směl cestovat do zahraničí i do českých lázní a provázet Pavla Pouchu při jeho cestách po Mongolsku. V roce 1963 ho soud očistil a zbavil obvinění z roku 1939. I tak mu Cedenbal nedopřál úplný klid a ostatní akademici proti němu museli psát kritické články. Hůře dopadl Rinčenuv jmenovec Burjat Elbegdordž Rinčino, známý ze zakládání MLR. Vzdělávání byl také orientalista a v Mongolsku působil za Kominternu, v MLRS i v tajné policii až do 3. sjezdu strany. Tehdy ho začali sovětsí poradci podezírat z panmongolství, protože se v politickém projevu zmínil o utlačovaných Mongolech ve Vnitřním Mongolsku. V reakci na to mu neprodloužili členství v MLRS a musel přesídlit do Moskvy, kde učil na Komunistické univerzitě východních dělníků. Zatím není známo, kdy přesně ho popravili, ale rozsudek smrti padl 2. července 1938.

K dalším obětmi patří např. Origín Šagdar (1904–1938), který vedl území dnešního ajmaku Dornod v době příprav na vojenský zásah u Chalchyn golu. V roce 1937 se stal mongolským velvyslancem v Tannu Tuvě, ale hned další rok ho popravili. Rozmanité funkce zastával Dzolbingín Šidžé (1901–1941), dříve ředitel ve vězení, vystudoval kutistickou Univerzitu východních dělníků, byl tajemníkem Mongolské obchodní unie, dočasně vedl Vnitřní bezpečnost, Státní banku a nakonec pracoval v letech 1930–1932 v prezidiu a ÚV MLRS. Po obvinění z levičáctví se musel roku 1932 přestěhovat do Moskvy, kde dostal práci v kutistickém centru. Po rozpoutání procesů roku 1937 ho a Badracha obvinili ze spiknutí, kontrarevolučních aktivit a ze snahy založit autonomní oblast Dörvödů. Popravili ho roku 1941 a roku 1963 rehabilitovali.

REHABILITACE PERZEKUOVANÝCH

Po smrti Stalina začal Nejvyšší soud SSSR koncem 50. let všechny případy přezkoumávat a napravovat chybná rozhodnutí. Prakticky u všech perzekuovaných Mongolů se rozhodlo, že byli odsouzeni bez skutečných důkazů o vině. K tomu, aby očištění rozhodnutí ze SSSR začalo platit i v MLR, musely mongolské soudy počkat na doručení sovětských dokumentů a vydat vlastní domácí dekrety v mongolštině. Vystavování mongolských protokolů obvykle trvalo několik let nebo i dekad, zřejmě podle toho, kdy to bylo mongolské straně dovoleno nebo o jak citlivé případy se jednalo. Vystavené dokumenty se obvykle uložily ve Státním archivu a pozůstaly s nimi po demokratizaci seznamovali jen na zvláštní žádost. Kromě vlastních rozsudků tvořily další typ archivní dokumenty o soudních procesech, které probíhaly ve 30. a 40. letech. Jejich první část se odtajnila až roku 1993. Státní komise pro rehabilitace ustavil Velký chural roku 1990 a během prvních tří let se rehabilitovalo téměř 23 z 30 tisíc osob. Seznamy 194 vysoce postavených politiků dodal ruský soud Mongolsku teprve v září 1993 a FSB uvolnila seznam dalších 19 popravených zaměstnanců ministerstev obrany a vnitra teprve roku 2009. Dále se očekává, že ruské tajné služby dosud zadržují citlivé materiály o osudu asi 180 významných obětí. Patrně ne ve všech případech se vedly přesné záznamy a kvůli těmto nedostatkům nebyly stále uvolněny dokumenty o dalších asi 6600 lidech prostšího původu (Sanders 2010: 597). Výroční datum 10. září se v Mongolsku stalo neoficiálním svátkem falešně obviněných obětí politických represí.

HOSPODÁŘSTVÍ A KULTURA 30. LET

Hospodářství a kulturu 30. let těžce postihly drastické přeměny společnosti organizované Sovětským svazem. O rozvoji mongolské kultury v tomto období se téměř nedá hovořit, protože intelektuální elitu režim potlačoval a z části vyhladil. Z praktických důvodů se rozvíjelo jen základní a střední školství, vojenské učiliště a Stranická škola. Vzdělání na vojenském učilišti probíhalo v několika sekcích nazývaných *surgúl*, tj. „škola“ i když správněji by šlo o „třídu“. K všeobecnému armádnímu vzdělání bylo na vojenské učiliště v letech 1932–1936 přijato postupně 630 osob, na přípravné studium k leteckému výcviku 235 osob, k vojenskému zvěrolékařství bylo jednorázově roku 1937 přijato do jediné otevřené třídy 21 osob a k lékařské/ošetrovatelské péči postupně 47 osob (Гомбосүрэн 2009: 76). Jedinou